

Kniha Bruce G. Triggera *Porozumieť raným civilizáciám* a jej prínos pre všeobecné a porovnávacie dejiny štátu a práva¹

Bruce G. Trigger's Book *Understanding Early Civilizations* and Its Contribution to the General and Comparative History of State and Law

Peter Vyšný

Abstract: *The paper is an essay, which deals with contents of the book *Understanding Early Civilizations* and highlights its contribution to the science of History of State and Law, which is understood here as a world-wide operating and comparing science. The contribution of the book to the science of History of State and Law is the following: The book introduces us to little known and the unknown, for the History of State and Law useful works and opinions of foreign social scientists as well as to international social science discussions; the book covers insightful theoretical and methodological considerations on e.g. comparative method, and a sophisticated process of the research object's delimitation which is the early civilization; the book characterizes comprehensively the early civilizations and brings interesting and revealing findings and conclusions useful in the history of state and law.*

Key Words: *Early Civilization; Comparative Method; Similarities and Differences; Contribution.*

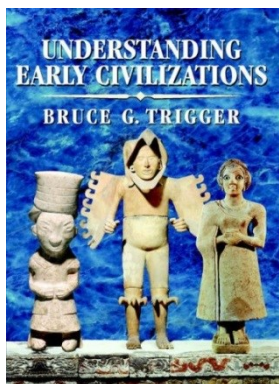
Abstrakt: *Text je esejou, v ktorej sa približuje obsah knihy *Porozumieť raným civilizáciám* a poukazuje sa na jej prínos pre vedu dejín štátu a práva, chápanú ako na globálnej úrovni operujúcu a porovnávaciu vedu. Prínos knihy pre vedu dejín štátu a práva je najmä nasledujúci: kniha oboznamuje s u nás málo známymi, ako aj neznámymi, pre dejiny štátu a práva užitočnými dielami a názormi zahraničných sociálnych vedcov a s medzinárodnými spoločenskovednými diskusiami; kniha zahŕňa podnetné teoretické*

¹ Tento text vznikol v rámci riešenia projektu č. 003TTU-4/2012 „Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov“, podporeného Kultúrnou a edukačnou grantovou agentúrou (KEGA) Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Zodpovedný riešiteľ: Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

a metodologické úvahy, napríklad o komparatívnej metóde, ako aj sofistikovaný postup vymedzenia predmetu výskumu (t.j. raná civilizácia); kniha komplexne charakterizuje skúmané rané civilizácie a prináša zaujímavé a objavné zistenia a závery, využiteľné v dejinách štátu a práva.

Kľúčové slová: Raná civilizácia; komparatívna metóda; podobnosti a rozdiely; prínos.

Úvod

Cieľom tohto textu je priblížiť obsah knihy (vedeckej monografie) *Porozumieť raným civilizáciám*² a bližšie (nie však vyčerpávajúco) poukázať na tie v nej obsiahnuté poznatky, ktoré považujeme za prínos pre vedu dejín štátu a práva, ktorú tu aj v súlade s aktuálnymi výskumnými trendmi v zahraničí³ nechápeme zužujúco ako vedu domácich (slovenských) právnych dejín, ale oveľa širšie ako vedu skúmajúcu a porovnávajúcu vývoj štátu a práva jednotlivých krajín európskeho i mimoeurópskeho sveta od najstarších čias do súčasnosti. Napriek tomu, že knihu *Porozumieť raným civilizáciám*

nenapísal právny vedec, resp. právny historik – jej autor, už zosnulý Kanadčan Bruce Graham Trigger (1937 – 2006), bol archeológom a kultúrnym antropológom – kniha v značnom rozsahu obohacuje vedu dejín štátu a práva, a to nielen po faktografickej, ale aj teoretickej a metodologickej stránke. Prináša relevantné, v našom akademickom prostredí málo známe, ako aj úplne neznáme empirické údaje, obsahuje podnetné závery, poskytuje solídny návod, ako vedecky (t.j. objektívne, rigorózne a komplexne) skúmať a porovnávať rané civilizácie sveta, ktoré sú dnešnému bádateľovi, ako napokon ktorákoľvek historická spoločnosť, takpovediac vzdialené či „cudzíe“ v časovom a/alebo priestorovom, najmä však v kultúrnom zmysle (s týmto známym problémom, ktorý určite nie

² TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 757 s. ISBN 0-521-82245-9.

³ Pozri napr. DUVE, Th. Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive. *Rechtsgeschichte – Legal History* [online]. 2012, s. 18-71 [cit. 2014-05-18]. Heft Nr. 20. ISSN 2195-9617. Dostupné na: http://data.rg.mpg.de/rechtsgeschichte/rg20_018duve.pdf.

je možné vyriešiť bezo zvyšku, už dlhodobo zápasia napríklad história či etnológia a novšie napríklad aj právna komparatistika) atď. Kniha sa zameriava na tzv. *rané civilizácie* (orig. early civilizations; tomuto pojmu, resp. jeho vymedzeniu autorom skúmanej knihy sa venujeme neskôr); jej východiská a závery však, podľa nášho názoru, majú nemalý význam aj pre monografický či komparatívny výskum historických spoločností, ktoré nepatria k raným civilizáciám.

Vzhľadom na svoje tematické zameranie má kniha *Porozumieť raným civilizáciám* zákonite interdisciplinárny charakter – spája poznatky viacerých vedných odborov, najmä archeológie, kultúrnej a sociálnej antropológie a histórie, ako aj špeciálnych areálnych disciplín, napríklad egyptológie, sinológie či mayológie. Kniha má ďalej výrazne syntetický charakter. Značnú časť autorovho výkladu vyplňa jeho (systematická) sumarizácia údajov a poznatkov obsiahnutých v dielach iných bádateľov, ktorých vskutku úctyhodný počet autor dôkladne excerpoval. Už túto sumarizáciu zväčša aktuálnych, a často aj veľmi špeciálnych, avšak relevantných, a zároveň aj obtiažne dostupných informácií o raných civilizáciách by bolo možné považovať za zásadný prínos (nielen) pre vedu dejín štátu a práva. Autorove ambície, podľa nášho názoru naplnené nanajvýš úspešne, však boli oveľa vyššie – kompilačné časti textu, tvoriace bohatú faktografickú základňu knihy, dopĺňajú pasáže, v ktorých autor originálne analyzoval empirické údaje vypovedajúce o rôznych prvkoch ním skúmaných a porovnávaných raných civilizácií, ako aj autorove pôvodné, komplexné závery.

Porozumieť raným civilizáciám

Bádatelia skúmajúci archaické civilizácie sú často považovaní za partikularistov, ktorí všetok svoj čas investujú do výskumu prameňov čiastkového významu a len zriedkavo sa pokúšajú o širší syntetizujúci pohľad na civilizáciu, ktorou sa zaoberajú, či o jej systematické porovnanie s inou civilizáciou alebo civilizáciami. Treba, pravda, uznať, že výskum väčšiny čiastkových prameňov (texty písané zložitými písmami archaických civilizácií v ich zložitých jazykoch, rozličné, zložitými, aj/len prírodovednými postupmi interpretovateľné artefakty materiálnej kultúry a i.) je sám o sebe natoľko náročný, že nezriedka bádateľov úplne „pohlucuje“, a v zásade im tak znemožňuje venovať sa popri ňom aj inej vedeckej činnosti, v našom prípade tvorbe komparatívnych syntéz. Tým však, na druhej strane, výsledky týchto výskumov zostávajú dostupné viac-menej iba úzkemu okruhu odborníkov pôsobiacich v rámci určitej špeciálnej vedy

(napr. v egyptológii), čo, mimochodom, v akademickej obci niekedy vedie dokonca až k spochybňovaniu zmysluplnosti takejto vedy (prisudzuje sa jej charakter akéhosi *l'art pour l'art*). Tieto výsledky sú súčasne nedostatočne spracované z hľadiska „veľkých“ (univerzálnych) otázok sociálnych vied, ktoré svojím „nadčasovým“ a „nadpriestorovým“ významom presahujú konkrétne historické kontexty. Takto je napríklad výsledkom výskumu objasnenie procesu vzniku štátu na určitom území, chýba však porovnanie tohto procesu s procesmi vzniku štátu, ktoré prebehli na iných územiach, alebo chýba vymedzenie prínosu poznania tohto konkrétneho procesu pre všeobecnú teóriu vzniku štátu.

Významným atribútom knihy *Porozumieť raným civilizáciám* je skutočnosť, že sa nevyhýba „veľkým“ spoločenskovedným otázkam, ale sa ich, naopak, pokúša – zdôraznime, že veľmi seriózne – riešiť. Riešenie „veľkých“ otázok autor postavil do centra svojich skúmaní, čo naznačuje hneď prvá veta úvodu knihy: „*Najdôležitejším problémom sociálnych vied je [stanoviť] rozsah, v ktorom ľudské správanie utvárajú faktory, ktoré v protiklade k faktorom unikátnym pre individuálne kultúry operujú medzikultúrne.*“⁴ V knihe *Porozumieť raným civilizáciám* Trigger zhromaždil archeologické a historické údaje týkajúce sa siedmich dobre zdokumentovaných raných civilizácií, čo mu umožnilo preskúmať uvedený problém na empirickej úrovni. Pritom dospel k zisteniu, že medzi skúmanými civilizáciami existovali popri odlišnostiach aj mnohé výrazné podobnosti, ktorých identifikáciu a bližšie odborné zhodnotenie možno považovať za osobitne dôležitý prínos knihy. Trigger ním totiž, aj keď to priamo nebol jeho zámer, podľa nášho názoru, veľmi presvedčivo spochybnil postmodernú tézu o v podstate absolútnej jedinečnosti každej kultúry, čiže tzv. *kultúrny relativizmus* v jeho extrémnej forme, ktorá v konečnom dôsledku vedie takmer k epistemologickému nihilizmu, t.j. k popieraniam možnosti vedecky (t.j. objektívne a racionálne) skúmať jednotlivé svetové kultúry, či už súčasné alebo minulé. Kultúry je určite potrebné skúmať predovšetkým „zvnútra“ (v kultúrnej/sociálnej antropológii ide o tzv. *emic approach*), teda z autentickej subjektívnej perspektívy ich príslušníkov, čo ale neznamená, že ich súčasne nie je možné skúmať aj „zvonka“ (v kultúrnej/sociálnej antropológii ide o tzv. *etic approach*), teda z perspektívy bádateľa, ktorý nie je príslušníkom skúmanej kultúry, a v súvislosti s tým aj rozvíjať *medzikultúrne* (globálne) aplikovateľné metodológie, metodiky, terminológie a interpretačné schémy.

⁴ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 3. ISBN 0-521-82245-9.

Kniha *Porozumieť raným civilizáciám* je zložená z dvadsiatich siedmich kapitol. Štyri kapitoly zahŕňa úvodná, teoreticko-metodologická časť knihy. Za ňou nasledujú kapitoly rozdelené do troch väčších sekcií, ktorými sú Sociálno-politická organizácia, Ekonomía a Kognitívne a symbolické aspekty. Posledné dve kapitoly tvoria záverečnú časť knihy, v ktorej autor zhrnul a zhodnotil výsledky, ku ktorým dospel svojimi skúmaniami raných civilizácií.

V štyroch úvodných kapitolách knihy Trigger systematicky predstavil jej intelektuálne a metodologické východiská. Kapitola 1, nazvaná Racionalizmus a relativizmus, približuje dva protichodné prístupy ku skúmaniu svetových kultúr (spoločností), či už minulých alebo súčasných, a to *racionalizmus* a *relativizmus*. Racionalizmus pripúšťa existenciu mnohých zásadných podobností medzi kultúrami sveta, a tak aj možnosť ich výskumu a porovnávania pomocou jednotného transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovia. Naproti tomu *relativizmus* zdôrazňuje jedinečnosť každej kultúry, bagatelizuje existenciu podobností medzi kultúrami (podobnosti vraj existujú iba v obmedzenom, t.j. nepodstatnom rozsahu; zistenie podobností môže vyplývať z nedostatočnej znalosti kultúr, ktoré sa len zdánlivo podobajú a pod.), a stavia sa tiež zdržanlivo ku skúmaniu, a osobitne k porovnávaniu kultúr pomocou jednotného transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovia, resp. preferuje výskum každej kultúry „zvnútra“, teda z perspektívy jej príslušníkov. Trigger sa domnieva, že oba prístupy, ktoré v svetovej vede koexistujú už dlhodobo, majú z istých hľadísk svoje opodstatnenie, súčasne však žiadny z nich nevedie k dostatočnej celistvosti a objektívnosti poznania kultúr. Trigger preto odporúča „... *prestáť podporovať... partizánskym spôsobom jeden alebo druhý z týchto alternatívnych prístupov a do detailov preskúmať povahu podobností a rozdielov medzi kultúrami a na základe toho skonštruovať realistickejšiu teóriu o faktoroch, ktoré riadia ľudské správanie a kultúrnu zmenu.*“⁵

Autor diela, ktorým sa zaoberáme v tomto texte, podporuje určitú konvergenciu oboch prístupov, a tak aj kombináciu výskumov svetových kultúr „zvonku“ a „zvnútra“, pričom výskumu raných civilizácií „zvnútra“ venuje vo svojej knihe programovo maximálny možný priestor (t.j. priestor, aký mu umožnili dostupné zdroje informácií). Súčasne však užitočne upozorňuje, že nie vždy je možné efektívne zrealizovať výskum „zvonka“,

⁵ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 11. ISBN 0-521-82245-9.

resp. „zvnútra“. Napríklad, výskum „zvnútra“ môže naraziť na deficit prameňov (pripomeňme, že rané civilizácie a iné historické spoločnosti nemôže bádateľ skúmať priamo, teda kvalifikovaným pozorovaním v teréne, ale iba prostredníctvom prameňov, t.j. nepriamo, navyše, výpovedná hodnota prameňov býva z rôznych dôvodov limitovaná). Výskum kultúr „zvonka“ môže byť zase negatívne poznačený bádateľovými etnocentrickými, či už vedomými alebo podvedomými predsudkami voči skúmanej kultúre, ako aj používanými terminologickými, teoretickými a interpretačnými prostriedkami, ktoré nemusia mať adekvátne empirické koreláty v skúmanej kultúre (čo sa dá zistiť len pri jej, takpovediac, hĺbkovom výskume „zvnútra“).

V kapitole 2 (Komparatívne štúdie) autor načrtol vývoj využívania komparatívnej metódy v antropológii, a osobitne jej použitie pri skúmaní raných civilizácií/štátov, a vyslovil tiež dôvodnú kritiku na adresu recentného bádania v tejto oblasti pre jeho zakotvenosť v unilineárnom evolucionizme (t.j. zastaralá predstava, že vývin jednotlivých spoločností sveta prechádzajú, aj keď v odlišnom čase, v podstate rovnakými fázami a formami vývoja) a pre jeho homogenizujúci prístup (t.j. nesprávna predstava, že všetky rané civilizácie mali v podstate rovnakú podobu). Kapitola 2 ďalej obsahuje Triggerovo zdôvodnenie výberu kultúr, ktoré v knihe preskúmal a porovnal. Trigger pre svoje skúmania vybral sedem raných civilizácií, ktoré sa rozvíjali v rôznych častiach sveta v rôznych dejinných obdobiach (ich prehľad uvádzame nižšie). Dôvodom tohto výberu bola skutočnosť, že vybrané civilizácie dobre spĺňajú tri dôležité, Triggerom premyslene stanovené kritériá. Ide o nasledujúce kritériá: 1) značnú kvantitu archeologického materiálu vypovedajúceho o danej ranej civilizácii; 2) existenciu (aspoň v obmedzenom rozsahu) písomných prameňov vypovedajúcich o danej ranej civilizácii – či už prameňov, ktoré vznikli v rámci civilizácie, alebo mimo nej (správy z externého prostredia o civilizácii); a 3) v rozhodujúcej miere samostatný vývoj danej ranej civilizácie.

Trigger pre svoje skúmania a porovnaní konkrétne vybral tieto rané civilizácie:⁶

⁶ Spracované podľa TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 28. ISBN 0-521-82245-9. V nasledujúcom prehľade uvádzame Triggerovo datovanie ním vybraných raných civilizácií/štátov. V literatúre sa možno stretnúť s väčšími i menšími odchýlkami od tohto datovania.

1. teritoriálny štát v Egypte v období Starej a Strednej ríše (2700 – 1780 pred Kr.);
2. teritoriálny štát v severnej Číne od neskorého obdobia dynastie Šang po skoré obdobie dynastie západných Čou (1200 – 950 pred Kr.);
3. teritoriálny štát Inkov v andskej oblasti⁷ južnej Ameriky (začiatok 16. storočia po Kr.);
4. mestské štáty v južnej Mezopotámii od raného dynastického obdobia III po starobabylonské obdobie (2500 – 1600 pred Kr.);
5. aztécke mestské štáty v Mexickom údolí (strednom Mexiku) v neskorom poklasickom období (na konci 15. a na začiatku 16. storočia po Kr.);
6. mayské mestské štáty v klasickom období (250 – 800 po Kr.);
7. mestské štáty západoafrických Jorubov a obyvateľov Beninu v neskorom predkoloniálnom období (od polovice 18. storočia po neskoré 19. storočie po Kr.).

Možno konštatovať, že výberom uvedených civilizácií sa Trigger vymanil zo zvyku komparovať iba (v globálnej perspektíve) prvotné (najstaršie) civilizácie či tzv. primárne štáty. Trigger tvrdí, že takéto prístup vychádza z nesprávneho predpokladu, že „... všetky rané civilizácie prvej generácie sa určitým výrazným spôsobom odlišovali od všetkých neskorších raných civilizácií,⁸ ktoré vznikli na iných územiach a historicky neskôr ako rané civilizácie prvej generácie. Trigger tiež upozorňuje, že rôzni bádatelia „... sa mylili, keď sa usilovali vysvetliť [vývojové] zmeny bez toho, aby sa najskôr pokúsili pochopiť, ako to, čo sa menilo, fungovalo.“⁹ Povedané inými slovami, podľa Triggera musíme najskôr celistvo preskúmať, ako rané civilizácie fungovali, a až potom môžeme zisťovať, ako sa vyvíjali. Tieto Triggerove tézy vlastne umožňujú *synchrónne* komparovať ním vybrané rané civilizácie, čo je ale asi potrebné bližšie ozrejmiť.

Možnosť *synchrónne* komparovať Triggerom vybrané rané civilizácie vzbudzuje isté rozpaky, keďže ide o civilizácie, ktoré existovali v kvalitatívne odlišných časových obdobiach (z hľadiska europocentrickej

⁷ Andská oblasť zahŕňa Peru (okrem nížin na východe krajiny), horskú časť Bolívie, pobrežné a horské oblasti Ekvádoru, časť južnej Kolumbie, severnej Argentíny a severnej a strednej Čile. Porovnaj PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 17. ISBN 978-80-7160-288-0.

⁸ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 29. ISBN 0-521-82245-9.

⁹ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 13. ISBN 0-521-82245-9.

periodizácie svetových dejín by jednotlivé civilizácie bolo možné zaradiť buď do staroveku, alebo do stredoveku, alebo do novoveku), a navyše, ide o civilizácie, ktoré sa rozvíjali v odlišných geografických, environmentálnych i kultúrnych prostrediach. Naozaj sú tieto civilizácie ekvivalentnými objektmi komparácie, resp. nie je ich porovnávanie „porovnávaním hrušiek s jablkami“? Trigger vo svojej knihe presvedčivo ukázal, že ich možno efektívne porovnávať, a to aj napriek tomu, že medzi nimi existuje vzdialenosť v čase, ako aj v priestore, ktorá je v prípade viacerých z nich vskutku obrovská, merateľná v tisíckach rokov a kilometrov. Trigger totiž vychádza z faktu, že sociálna evolúcia rôznych území glóbu vykazuje *štrukturálne similarity*, ktoré sa na nich objavili – hoci nie v rovnakom čase – samostatne, t.j. na danom území nezávisle na paralelnom vývoji iného územia či území (medzi niektorými ranými civilizáciami pritom neexistovali žiadne vzájomné kontakty), a ktoré sa vyskytovali aj napriek tomu, že rané civilizácie sa rozvíjali v odlišných geografických, environmentálnych a kultúrnych prostrediach. Zohľadnením tohto faktu Trigger dospel k chápaniu ranej civilizácie ako svojbytného typu (historickej) spoločnosti s určitým charakteristickým usporiadaním a fungujúcej určitým charakteristickým spôsobom, ktorý sa preukázateľne samostatne objavil a rôzne dlho existoval na rôznych územiach glóbu v rôznych dejinných obdobiach. Ako uvidíme ďalej, Trigger tento typ spoločnosti veľmi správne nedefinoval vyčerpávajúco (uzavretým výpočtom znakov), pretože taký prístup by mu znemožnil primerane zohľadniť *rozdiely* existujúce medzi ranými civilizáciami, resp. špecifiká jednotlivých raných civilizácií, ktorým sa Trigger, na rozdiel od niektorých iných bádateľov, pokúsil venovať rovnakú pozornosť ako podobnostiam. Zostáva dodať, že Triggerova kniha presvedčivo dokazuje, že pri empirickom (t.j. z reality dejinného vývoja vychádzajúcom) vymedzení ranej civilizácie, podrobnej znalosti konkrétnych raných civilizácií (porovnávaniu civilizácií musí podľa Triggera predchádzať holistické poznanie každej z nich), ako aj komplexne stanovených kritériách komparácie (kritériá musia korelovať so všetkými podstatnými analogickými elementmi komparovaných objektov) možno rané civilizácie porovnávať nielen efektívne, ale aj na určitej vyššej úrovni objektivity, presnosti a spoľahlivosti dosiahnutých výsledkov.

V kapitole 3 (Definovanie ranej civilizácie) Trigger ponúkol súhrnnú definíciu ranej civilizácie, ktorú chápe ako „... najranejšiu a najjednoduch-

šiu formu triednej spoločnosti.“¹⁰ Táto definícia sa na prvý pohľad môže javiť ako triviálna, a tak aj zásadne nedostatočná, keďže preferuje iba jeden znak raných civilizácií – spoločenské triedy, na ktoré sa rozdelovali ich príslušníci. V skutočnosti je však tento znak v Triggerovom nazeraní na rané civilizácie *pars pro toto*, pretože korešponduje s jeho vymedzením ranej civilizácie ako osobitného typu *spoločnosti ako celku* s určitým charakteristickým usporiadaním a určitým charakteristickým spôsobom fungovania, ktorého základom boli práve (konsolidované) sociálne triedy a mnohoraké (sociálne) vzťahy, existujúce medzi nimi, ako aj v ich vnútri; Trigger tiež ranú civilizáciu chápe ako *svoybytné štádium sociálnej evolúcie*, resp. *evolúcie komplexnosti štruktúr ľudskej spoločnosti*, k čomu sa ešte vrátíme.

Podľa Triggera nemožno ranú civilizáciu uspokojivo definovať stanovením *monotetického* súboru kritérií, ktoré (všetky!) by musela spĺňať každá spoločnosť, ktorá by mala byť klasifikovaná ako raná civilizácia. Ak by sa, povedzme, ako jedno z definičných kritérií stanovila existencia písma, viaceré rané civilizácie by ho nemohli splniť, hoci ostatné dôležité znaky ranej civilizácie by bez problémov spĺňali, a tak je diskutabilné, či im – kvôli absencii jediného kritéria (písma) – treba uprieť typologické zaradenie k raným civilizáciám, o to viac, že antropológia presvedčivo ukázala, že aliterárnosť (orálnosť) kultúry nemusí automaticky znamenať jej „zaostalosť“ (menšiu celkovú rozvinutosť) v porovnaní s literárnou kultúrou.

Vzhľadom na značnú komplexnosť jednotlivých raných civilizácií a rozdiely, ktoré medzi nimi existovali, je *stricto sensu* nemožné označiť každú z nich rovnakým pojmom „raná civilizácia“, ak je tento pojem vymedzený ako uzavretý výpočet jednoznačne určených, jednotných kritérií, ktoré musí – súčasne – spĺňať každá spoločnosť, na ktorú by sa tento pojem vzťahoval. Tento, aj mimo výskumu raných civilizácií dobre známy problém s aplikáciou vedeckých deduktívnych pojmov sa v spoločenských vedách niekedy rieši *polytetickým* klasifikovaním empirických objektov (v našom prípade by išlo o vybrané civilizácie), ktoré sa zoradujú do klasifikačných (typologických) tried (v našom prípade by išlo o triedu „rané civilizácie“) podľa nasledujúcich princípov:¹¹

¹⁰ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 46. ISBN 0-521-82245-9.

¹¹ KANOVSKÝ, M. *Kultúrna a sociálna antropológia: Osobnosti a teórie*. 1. vyd. Bratislava: Chronos, 2004, s. 236. ISBN 80-89027-10-5.

1. Každý prvok polytetickej triedy má súbor vlastností z určitého väčšieho počtu daného súboru vlastností.
2. Každú jednotlivú vlastnosť z tohto väčšieho súboru má veľký počet týchto prvkov.
3. Nijakú jednotlivú vlastnosť alebo určitý súbor vlastností nemajú všetky prvky tvoriace triedu.

Z týchto princípov vyplýva, že všetky prvky určitej polytetickej triedy (v našom prípade všetky civilizácie zaradené do triedy „raná civilizácia“) sa navzájom podobajú, nie však vzhľadom na *jedinú*, resp. *tú istú* vlastnosť, či *jediný*, resp. *ten istý* súbor vlastností.

Trigger vo svojej knihe o polytetickej klasifikovaní civilizácií priamo nehovorí; zo skutočnosti, že sa sústreďuje rovnako na podobnosti, ako aj odlišnosti raných civilizácií však možno usúdiť, že civilizácie, ktoré zaradil do triedy „rané civilizácie“, tam zaradil aj napriek tomu, že sa tieto civilizácie navzájom podobali *iba do určitej miery*, t.j. Trigger *de facto* postupoval podľa uvedených princípov polytetickej klasifikácie. S tým súvisí aj, takpovediac, voľnejší (všeobecnejší) charakter Triggerovho vecného vymedzenia ranej civilizácie, ktoré si nerobí nárok na úplnosť, a ani na absolútnu platnosť.

Trigger, na rozdiel od iných bádateľov, neponúkol definíciu ranej civilizácie, ktorá by bola systematickou enumeráciou špecifických parciálnych atribútov, ktorými by sa každá civilizácia, považovaná za ranú civilizáciu, mala bezpodmienečne vyznačovať (v literatúre sa k týmto atribútom často radia urbanizmus, poľnohospodárska a remeselná výroba, obchod, výraznejšia profesijná diferenciacia obyvateľstva, prehĺbená sociálna stratifikácia, komplexná štátna organizácia, právny systém, komplexná kozmovízia, t.j. komplexné videnie a chápanie sveta, komplexné náboženstvo a kult a i.). Tieto atribúty podľa Triggera nemajú pre definíciu ranej civilizácie význam samé osebe, ale iba ako integrálna súčasť štruktúry spoločnosti ranej civilizácie, resp. iba z hľadiska sociálnych funkcií, ktoré plnili, pričom práve spoločnosť ako taká (ako celok), a tak aj triedy ako hlavná forma jej organizácie by mali byť východiskom a základom definície ranej civilizácie. Trigger tvrdí, že ranú civilizáciu treba vymedziť identifikovaním takých druhov sociálnych, politických a ekonomických inštitúcií a takých druhov s nimi súvisiacich (kolektívnych) predstáv a (náboženských) vier, ktoré boli nevyhnutné na to, aby spoločnosť so stupňom komplexnosti zodpovedajúcim ranej civilizácii mohla (efektívne) fungovať. Povedané inými slovami, existencia ranej civilizácie

predpokladala existenciu určitých charakteristických, stabilných a organizovaných (resp. nejakými autoritami účinne riadených) druhov správania sa, ako inštitúcií, tak aj ľudí. Trigger tak na ranú civilizáciu nazerá *prednostne* ako na súhrn určitých ustálených vzorcov správania sa určitých inštitúcií a príslušníkov ranej civilizácie, resp. ako na určité ustálené spôsoby jej (každodenného) celkového fungovania.

To, že podoby správania sa majú v Triggerovom chápaní raných civilizácií prioritu, však neznamená, že by Trigger upieral význam ich iným prvkom. Hovorí, že napríklad materiálna kultúra, a osobitne technológie mali pre každú ranú civilizáciu určite zásadnú dôležitosť, tá sa však podľa neho prejavovala vždy len vo vzťahu k spoločnosti, v rámci sociálnych vzťahov.

Čitateľovi sa na tomto mieste môže oprávnene zdať, že Triggerovo vymedzenie ranej civilizácie je veľmi neurčité, resp. príliš všeobecné. V skutočnosti sme však dosiaľ celistvejšie nepriblížili Triggerovo vymedzenie ranej civilizácie, ale skôr len jeho určité *východiská*. Preto ďalej prejdeme ku konkrétnemu *obsahu* tohto vymedzenia, pričom bude potrebné, aby sme sa zaoberali spomenutým evolucionistickým nazeraním na ranú civilizáciu (raná civilizácia = najranejšia a najjednoduchšia triedna spoločnosť = štádium sociálnej evolúcie), a v súvislosti s tým sa aj presunuli z teoretickej roviny na úroveň reálneho historického vývoja.

Trigger uvádza, že raná civilizácia nie je weberovský ideálny typ, ale *evolucionistický koncept*, ktorého opodstatnenosť sa odvíja od evidentnej skutočnosti, že v priebehu svetových dejín existovali spoločnosti, ktorých komplexnosť bola nižšia, alebo, naopak, vyššia ako bola komplexnosť raných civilizácií (pojem „komplexnosť“ je, pravdaže, relatívne vágny, čo si uvedomuje aj Trigger). Spoločnosti s nižšou mierou komplexnosti ako mali rané civilizácie Trigger označil ako *rané štáty* (orig. early states), čo je, podľa nášho názoru, do istej miery zavádzajúce, keďže v mnohých prípadoch išlo o síce rozvinutejšie, avšak stále neštátne (resp. predštátne) spoločnosti. Na druhej strane, Trigger užitočne upozornil na skutočnosť, že na niektorých územiach vznikol (určitý jednoduchší) štát ešte predtým, ako sa tam objavila raná civilizácia (v jej triggerovskom chápaní). Spoločnosti s mierou komplexnosti vyššou ako mali rané civilizácie Trigger označil ako *neskoršie predindustriálne civilizácie* (orig. later pre-

industrial civilizations). Hoci Trigger nevyužíva koncept *osovej doby*¹² (nem. Achsenzeit; angl. axial age) K. Jaspersa, jeho charakteristika základných odlišností neskorších predindustriálnych civilizácií od raných civilizácií v podstate zodpovedá zásadným sociálno- a kultúrno-historickým zmenám, ktoré nastali v osovej dobe, t.j. v dobe neskorších predindustriálnych civilizácií. Trigger dosiahnutie štádia neskoršej predindustriálnej civilizácie (samostatným vývojom) obmedzil na priestor Eurázie (vývoj subsaharskej Afriky, a rovnako amerického kontinentu do príchodu Európanov podľa neho nepresiahol úroveň ranej civilizácie), čím nevdôjak potvrdil skutočnosť, že Jaspersov koncept má platnosť len v rámci dejín Eurázie.

Trigger v kapitole 3 vymedzil podstatu ranej civilizácie zovšeobecnením znakov konkrétnych raných civilizácií, ako aj konfrontáciou ranej civilizácie s raným štátom ako evolučným štádiom, ktoré jej predchádzalo, a s neskoršou predindustriálnou civilizáciou ako evolučným štádiom, ktoré ju vystriedalo (Trigger však netvrdí, že by tieto štádiá boli univerzálne, t.j. že by nimi zákonite prechádzali všetky spoločnosti sveta, navyše v danom poradí, a nepokúša sa tiež o ich vyčerpávajúce charakteristiky, ktoré, zaiste, nie sú možné). Za zmienku stojí aj to, že Trigger zámerne nestotožnil niektoré rané civilizácie so spoločnosťami s tzv. ázijským výrobným spôsobom, keďže marxoidný koncept ázijského výrobného spôsobu, založený na prekonanom poznaní 19. storočia, považuje za neudržateľný.

Ranú civilizáciu môžeme spolu s autorom knihy, ktorou sa zaoberáme v tomto texte, zovšeobecnene charakterizovať ako najranejšiu a najjednoduchšiu formu spoločnosti, v ktorej základným princípom ovládajúcim spoločenské vzťahy nebolo spojenie ľudí rodovými (resp. príbuzenskými) zväzkami, ale hierarchické rozdelenie spoločnosti na horizontálne vrstvy, ktoré Trigger označuje ako *triedy* (orig. classes), uvedomujúc si pritom problematickosť tohto označenia (pojem „sociálna trieda“ nie je dostatočne jasný; napr. sociológovia ho zvyčajne používajú iba na označenie vrstiev modernej spoločnosti). Jednotlivé triedy raných civilizácií sa odlišovali rozsahom svojej politickej moci, majetku a spoločenskej prestíže, t.j. neboli si navzájom rovné a rovnoprávne. V každej ranej civilizácii existovala málopočetná vládnuca elita, ktorá si svoje nadradené

¹² K pojmu „osová doba“ pozri napr. FIKENTSCHER, W. *Law and Anthropology: Outlines, Issues, and Suggestions*. 1. Aufl. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 161 a nasl. ISBN 978-3-7696-0977-6.

mocenské a hospodárske postavenie udržiavala (aj) pomocou donucujúcej sily a ktorú svojou prácou, resp. jej výsledkami podporovali roľníci, ako aj osoby špecializované na výkon určitých prác (úradníci, vojaci, umeleckí remeselníci, kňazi a pod.), pričom štátny aparát dozeral na to, aby podpora elity masou radového obyvateľstva bola kontinuálna a dostatočná. Členovia vládnucej elity sa od radového obyvateľstva odlišovali z rôznych hľadísk, pričom svoju pozíciu na špičke sociálnej hierarchie vizuálne manifestovali svojím luxusným spôsobom života.

Skutočnosť, že v raných civilizáciách staršie rodové zriadenie nahradili spoločenské triedy, nemožno chápať tak, že by v nich viac rodové/príbuzenské vzťahy nemali žiadny *politický* význam. Naopak, tieto vzťahy mali nezanedbateľný vplyv na mocenské pomery aj v raných civilizáciách, napríklad súdržnosť elít, umožňujúca efektívnejšie presadiť ich spoločné, z hľadiska spoločnosti ako celku výrazne menšinové záujmy, vyplývala do určitej miery z ich spríbuznenosti, s čím súvisel aj endogamný charakter elity a ostatných sociálnych tried, resp. obmedzená možnosť vzostupnej vertikálnej sociálnej mobility (t.j. radový obyvateľ ranej civilizácie mal značne obmedzenú možnosť preniknúť medzi jej elitu).

Politická (štátna) moc sa v raných civilizáciách zakladala predovšetkým na kontrole poľnohospodárskej výroby a nakladania s nadproduktom, ktorý sa pri nej dosiahol, pričom nadprodukt si rôznymi cestami prisvojovala elita. Výrobné technológie zostávali pomerne jednoduché, organizácia a produktivita práce však dosiahli pomerne vysokú úroveň. Politickú moc vykonávali (na rozdiel od spoločností predchádzajúcich raným civilizáciám) osoby pôsobiace v inštitucionalizovaných administratívnych funkciách, ktoré spolu vytvárali určitý, zložitejšie usporiadaný (viacúrovňový, rozvetvený) štátny aparát, v zásade spôsobilý zmobilizovať všetkých obyvateľov na obranu štátu alebo na výkon verejných prác, ako aj garantovať verejný poriadok a bezpečnosť, čo radovému obyvateľstvu umožňovalo nerušene pracovať a reprodukovať sa.

Systémy vlády uplatňované v raných civilizáciách sa vyznačovali potrebnou stabilitou po mnoho generácií. Vládna moc sa v nich, na rozdiel od spoločností, ktoré im predchádzali, vykonávala na pomerne presne ohraničených územiach, pričom ohraničenie štátnych území malo praktické (bezpečnostné, strategické) i symbolické (náboženské) dôvody; s tým súvisí aj aktívne stráženie hraníc životných priestorov raných civilizácií.

Rané civilizácie sa vyznačovali komplexnou, centralizovanou štátnou organizáciou. Ústredné štátne orgány, vrátane monarchickej hlavy štátu, ktoré mali v organizácii najvyššiu pozíciu, ju účinne riadili, využívajúc pritom možnosť disponovať celou donucovacou silou štátu, a rozhodovali s konečnou platnosťou o všetkých štátnych (správnych, hospodárskych, súdnych či vojenských) záležitostiach. Vládnuca elita uplatňovala donucovaciu moc na rôzne účely (konkrétne najmä na to, aby radové obyvateľstvo primäla vytvárať a odovzdávať jej nadprodukt, vykonávať rôzne práce a slúžiť vo vojsku). Elita však donucovaciu moc spravidla neuplatňovala v nadmernom rozsahu, navyše elita radovému obyvateľstvu do určitej miery kompenzovala čas a námahu, ktoré muselo venovať plneniu verejných povinností, a to napríklad potravinovými dávkami či usporadúvaním podujatí, na ktorých sa radoví obyvatelia zabavili a odýchli si.

Vo väčšine raných civilizácií existovalo otroctvo, ktoré však, na rozdiel od neskorších predindustriálnych civilizácií, bolo menej prísne, a nebolo tiež základom výroby, s čím súvisel aj nízky počet otrokov. Na druhej strane, hospodárstvo raných civilizácií prosperovalo aj bez otrockej práce. Bolo schopné zabezpečiť elitám raných civilizácií spôsob života, ktorý svojou nákladnosťou a prepychovosťou nápadne kontrastoval s prostým životom, ktorý viedlo ich radové obyvateľstvo, ale aj s jednoduchším životom elít spoločností, ktoré predchádzali raným civilizáciám. O efektívnosti ekonomík raných civilizácií svedčia aj ich monumentálna architektúra a umenie, ktorých vytvorenie si vyžiadalo zhromaždiť veľké množstvo surovín, kvalifikovaných remeselníkov a profesionálnych plánovačov a osôb riadiacich práce. Táto architektúra a umenie boli vyhradené elitám a stali sa fyzickými symbolmi ich výnimočnosti, prestíže, moci a majetnosti, ako aj dôkazom ich vodcovských a organizačných schopností.

Moc elít raných civilizácií spočívala aj na predstave, že ich vzťah k nadprirodzenému svetu (bohom) je privilegovaný, resp. akosi „bližší“ či „intenzívnejší“ ako vzťah radového obyvateľstva. Napríklad, vládcovia týchto civilizácií boli frekventovane chápaní ako osoby, ktoré nie sú „obyčajnými smrteľníkmi“, ale majú božský či polobožský status. Náboženstvá raných civilizácií boli, nepochybne, ich veľmi významnou súčasťou, keďže spoločenským poriadkom týchto civilizácií (čiže aj sociálnej hierarchie a nerovnoprávnosti) prepožičiavali prestížnu sakrálnu legitimitu, a súčasne ich pomáhali stabilizovať – hrozbou nadprirodzeného potrestania ich narušiteľov, ďalej komplexne „vysvetľovali svet“, dávali ná-

vod, ako dobre a správne žiť, a podobne. Trigger však na viacerých miestach svojej knihy užitočne zdôraznil, že vplyv náboženských koncepcií a noriem na myslenie a správanie sa príslušníkov raných civilizácií nemožno absolutizovať, keďže ich správanie sa malo preukázateľne aj formy, ktoré nemali nič spoločné s náboženstvom a súviseli so schopnosťou racionálne (nenábožensky) porozumieť niektorým javom v prírode či spoločnosti, s uspokojovaním potrieb praktického života, s presadzovaním pragmatických osobných či skupinových záujmov a podobne. Na druhej strane, rané civilizácie, na rozdiel od neskorších predindustriálnych civilizácií, nedospeli ešte k dôslednému oddeleniu profánneho a sakrálneho, k desakralizácii pozemského sveta (ľudskej spoločnosti) a prírody a ich odlíšeniu navzájom i od nadpozemského (t.j. nadprirodzeného) sveta bohov, preto príslušníci raných civilizácií chápali svoje životné priestory ako sakrálne krajiny, v ktorých normálne pôsobia nadprirodzené či božské sily, úradom svojich vládcov pripisovali sakrálny charakter a im samým nadprirodzené schopnosti, atď., z čoho vyplýva, že pri výskume raných civilizácií treba ich reliégiám venovať značnú pozornosť.

Triggerovo všeobecné vymedzenie ranej civilizácie, ktoré sme práve priblížili, je pomerne stručné, navyše čitateľovi ználemu problematiky by sa mohlo zdať, že Trigger okrem kvázidefinitívneho ustálenia pojmu ranej civilizácie vlastne nepriniesol nič nové, keďže obsah, ktorým tento pojem naplnil, nie je zásadne novým (objavným) pohľadom na archaické spoločnosti. Podľa nášho názoru by však takéto hodnotenie Triggerovho prínosu bolo veľmi povrchné. Trigger po poctivom a nezaujatom zohľadnení názorov mnohých iných odborníkov ponúkol podnetnú úvahu o tom, ako vymedziť ranú civilizáciu vedecky a súčasne bez násilného „prispôsobovania“ empirickej historickej reality *ex ante* stanoveným, rigidným teoretickým konceptom, čo ani v súčasnosti nie je v spoločenských vedách bežný postup. Triggerovo vymedzenie tejto civilizácie, na teraz stručné, sa v ďalšom texte, v ktorom priblížime jeho zistenia o konkrétnych súčiastiach raných civilizácií, rozšíri, a získa tak istú celistvosť.

Prínos Triggerovho vymedzenia ranej civilizácie možno vidieť aj v tom, že ju ako evolučné štádium identifikoval preskúmaním reality dejinného vývoja, a nie problematickým spôsobom, s ktorým sa niekedy možno stretnúť, vychádzajúcim z neverifikovaných (resp. intuitívnych) apriórnych predpokladov či skôr špekulácií, z mechanického vzťahnutia poznatkov existujúcich o určitej civilizácii na inú civilizáciu, z údajne univerzálnych zákonitostí vývoja a podobne. Trigger tiež, na rozdiel od nie-

ktorých iných bádateľov (zväčša antropológov, ku ktorým sa mimo Európy spravidla hlásia aj archeológovia), neodmieta sociálnu evolúciu, resp. možnosť rozpoznať následnosť určitých, pomerne jasne charakterizovateľných štádií vývoja na tom-ktorom území sveta, súčasne však zdôrazňuje multilinearitu sociálnej evolúcie (jej rôznorodosť v priestore a nerovnomernosť v čase). Okrem toho si nemyslí, že všetky spoločnosti na rovnakom stupni vývoja, teda aj rané civilizácie, sa na seba musia po všetkých podstatných stránkach zásadne podobáť. Za zmienku stojí aj to, že nepripisuje evolučným štádiám etickú hodnotu, t.j. netvrdí, že, povedzme, život človeka v neskoršej predindustriálnej civilizácii musel byť „lepší“ ako jeho život v ranej civilizácii len preto, že rané civilizácie historicky predchádzali neskorším predindustriálnym. Povedané inak, Trigger neodmieta sociálnu evolúciu ako vedecký (hoci v sociálnych vedách nie všeobecne akceptovaný) koncept, odmieta však jej stotožnenie s pokrokom ako (nielen podľa neho) úplne nevedeckým konceptom.

Kapitola 4 (Pramene a ich interpretácia) prináša fundovanú charakteristiku prameňov informujúcich o raných civilizáciách skúmaných v knihe, ako aj podnetnú kritiku vybraných bádateľských prístupov k ich interpretácii. Trigger priznáva, že závery jeho komparatívnych analýz raných civilizácií mohli do istej miery skresliť ako variujúca kvantita a kvalita (t.j. výpovedná hodnota) ním využitých prameňov k jednotlivým skúmaným raným civilizáciám, tak aj skutočnosť, že nie je expertom na žiadnu zo skúmaných raných civilizácií. Hoci sa autor tohto textu nemôže považovať za odborníka na rané civilizácie, na základe systematickosti a dôslednosti, s ktorou Trigger vo svojej knihe zhromaždil údaje o skúmaných raných civilizáciách, a jeho evidentnej snahy o ich do hĺbky idúce, ucelené a ideologicky neutrálne vedecké zhodnotenie, dovoľuje si vysloviť tvrdenie, že poznatky, ku ktorým Trigger dospel, majú v rozhodujúcej miere platnosť.

Prvé štyri kapitoly knihy *Porozumieť raným civilizáciám* by, podľa nášho názoru, mali byť „povinným čítaním“ pre právnych historikov a iných bádateľov, majúcich záujem využiť pri svojich výskumoch (nielen raných civilizácií) komparatívnu metódu.

Jadro knihy, ktorou sa zaoberáme v tomto texte, tvorí 23 kapitol. Väčšina z nich je zameraná na určitý parciálny aspekt raných civilizácií (napríklad kapitola 5 na úrad kráľa v raných civilizáciách), pričom autor opisuje a porovnáva jeho podobu v jednotlivých skúmaných raných civilizáciách a všima si príslušné podobnosti a odlišnosti, ktoré aj sumarizuje

na konci niektorých kapitol. Ako sa už spomenulo, kapitoly jadra knihy sú rozdelené do troch sekcií. Na konci každej sekcie je záverečná kapitola, v ktorej Trigger zhrnul, zhodnotil a pokúsil sa vysvetliť (odôvodniť) konštanty (zákonitosti) a premenné, ktoré vykazovali rané civilizácie, t.j. ich podobnosti a odlišnosti v oblasti, ktorej bola venovaná sekcia (prvá sekcia je venovaná sociálno-politickej organizácii, druhá ekonomike a tretia kultúre a náboženstvám raných civilizácií).

Prakticky každá z kapitol jadra Triggerovej knihy obsahuje údaje, poznatky či závery, ktoré môže právny historik vo väčšom či menšom rozsahu zužitkovať. Bolo by príliš zdĺhavé systematicky tu reprodukovat' obsah týchto kapitol. Preto sa v ďalšom texte obmedzíme len na ich prehľad, z ktorého bude možné vidieť, že Trigger svoj porovnávací výklad o raných civilizáciách usporiadal veľmi komplexne. Popritom rámcovo priblížime obsah záverečných syntetických kapitol všetkých troch sekcií, na ktoré sa rozdeľuje jadro knihy, pričom sa sústreďíme na z hľadiska dejín štátu a práva dôležitejšie okruhy problémov, resp. na vybrané konštanty a premenné raných civilizácií.

Sekcia *Sociopolitická organizácia* je zložená z ôsmich analytických kapitol (kapitola 5 – Kráľovský úrad; kapitola 6 – Štáty, mestské a teritoriálne; kapitola 7 – Urbanizmus; kapitola 8 – Systém tried a sociálna mobilita; kapitola 9 – Organizácia rodiny a role muža a ženy; kapitola 10 – Správa; kapitola 11 – Právo; kapitola 12 – Organizácia vojenstva) a záverečnej syntetickej kapitoly (kapitola 13 – Sociopolitické konštanty a premenné).

Zásadným zistením tejto sekcie je téza, že „*existovala značná medzikultúrna uniformita sociálno-politických inštitúcií raných civilizácií*“,¹³ pričom „*mnohé podobnosti [týchto inštitúcií] zrejme vyplývali z [obdobných] požiadaviek na fungovanie [jednotlivých raných civilizácií]*“,¹⁴ t.j. skúmané rané civilizácie ako spoločnosti s podobným stupňom komplexnosti mali podobné základné potreby a problémy, ktoré v každodennom živote vo väčšej či menšej miere uspokojovali a riešili prijímaním a realizáciou podobných rozhodnutí. Celkový význam práve uvedeného zistenia Trigger výstižne zhrnul takto: „*Upriamením pozornosti na medzikultúrne podobnosti mnohých podstatných prvkov socio-kultúrnej organizácie raných*

¹³ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 272. ISBN 0-521-82245-9.

¹⁴ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 273. ISBN 0-521-82245-9.

civilizácií a na obmedzený rozsah odlišností iných prvkov sa nepokúšam dať údajom prehnanú uniformitu. Kráľovský úrad bol v každej ranej civilizácii chápaný špecificky [t.j. odlišne], podobne, ako otroctvo či horná [spoločenská] trieda. Tieto [a iné] rozdiely však nedovoľujú zakryť výrazné podobnosti v sociálno-politickej organizácii, ktoré rané civilizácie zdieľali ako dôsledok svojho konvergentného [roz. štruktúrne podobného, ale samostatného] vývoja. Zachovávať vernosť šedivým dogmám kultúrneho relativizmu alebo historického partikularizmu a ignorovať tieto podobnosti by bolo rovnako nesprávne ako ignorovať kultúrne rozdiely v mene unilineárneho evolucionizmu.¹⁵

Z ďalších dôležitých výsledkov, ku ktorým Trigger dospel v sekcii *Socio-politická organizácia*, uvedieme nasledujúce:

- ✚ rozlíšenie a dôsledné vymedzenie dvoch alternatívnych foriem štátnej organizácie raných civilizácií, a to *mestského a teritoriálneho štátu*, ako aj dvoch foriem štátnej administratívy, ktoré sa v nich alternatívne uplatňovali, a to *delegovanej a byrokratickej administratívy*. Trigger, napriek vo vede pretrvávajúcim nejasnostiam a neukončeným diskusiám ohľadne podstaty mestských a teritoriálnych štátov, vymedzil obe formy štátu pomerne jednoznačne. Okrem toho identifikoval mnohé rozdiely medzi ranými civilizáciami, ktoré boli mestskými štátmi, a tými, ktoré boli teritoriálnymi štátmi, a tiež presvedčivo spochybnil predstavu o možnosti vzniku teritoriálneho štátu z mestského štátu, resp. štátov;
- ✚ zistenie, že organizácia rodín existujúcich v skúmaných raných civilizáciách značne variovala, pričom však vo všetkých civilizáciách v rodinách dominovali muži (manželia, otcovia) a postavenie žien vo vzťahu k nim (ako aj celkovo v spoločnosti) bolo (s výnimkou egyptských a jorubských žien, ako aj žien patriacich k elite teritoriálnych štátov) signifikantne podriadené. Patriarchálny charakter rodín bol podľa Triggera výsledkom výraznej tendencie usporiadať rodinné vzťahy podľa vzoru usporiadania štátu, ktorého hlavou boli prevažne muži a ktorého mocenské štruktúry taktiež ovládali muži;
- ✚ zistenie, že právo raných civilizácií, vzhľadom na jeho intencionálnu tvorbu štátom (do určitej miery), na značnú komplexnosť jeho obsahu, ako aj na efektívnosť jeho aplikácie štátnou mocou (existencia štátnych judičiálnych inštitúcií), bolo významným a účinným nástro-

¹⁵ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 274-275. ISBN 0-521-82245-9.

jom udržiavania existujúceho spoločenského poriadku, a osobitne privilegovaného postavenia hláv štátu a elit raných civilizácií. Trigger ukázal, že právo prednostne slúžilo záujmom panovníkov (resp. štátov) a horných spoločenských tried raných civilizácií, a malo tiež disciplinovať radových obyvateľov a neutralizovať ich vzájomné konflikty.

Ďalšou sekciou jadra Triggerovej knihy je *Ekonomika*. Sekcia je rozdelená na štyri analytické kapitoly (kapitola 14 – Produkcia potravín; kapitola 15 – Vlastníctvo pôdy; kapitola 16 – Obchod a špecializované remeslá; kapitola 17 – Prisvojovanie si bohatstva (t.j. ekonomických zdrojov, výsledkov výroby, tovarov)) a záverečnú syntetickú kapitolu (kapitola 18 – Ekonomické konštanty a premenné).

Environmentálne prostredie, hustota populácie, intenzita poľnohospodárskej výroby, ako aj geografická mobilita obyvateľov boli ekonomickými faktormi, vzhľadom na ktoré sa skúmané rané civilizácie navzájom výrazne odlišovali. Ich ekonomické inštitúcie sa taktiež výrazne odlišovali, pričom výrazné odlišnosti existovali aj medzi ekonomikami mestských a teritoriálnych štátov. Pre sformovanie sa ranej civilizácie (resp. štátu) tak podľa Triggera mali oveľa väčší význam sociálno-politické faktory (ktoré vykazovali značnú medzikultúrnu podobnosť) ako ekonomické faktory. Trigger v tejto súvislosti predpokladá, že ekonomické štruktúry raných civilizácií boli, na rozdiel od ich politických štruktúr, vo veľkej miere dedičstvom po spoločnostiach predchádzajúcich raným civilizáciám.

Trigger svojimi zisteniami podporil tézu, že nárast populácie vedie k zintenzívneniu poľnohospodárskej výroby, nie však aj tézu, že tento nárast (resp. zintenzívnenie) vedie k urbanizácii a politickej centralizácii (na určitom území). Trigger tiež spochybnil rozšírenú predstavu vychádzajúcu z diela K. Polanyiho, že v raných civilizáciách boli obchod i výroba integrálnou súčasťou politickej organizácie, resp. že boli v rozhodujúcej miere riadené a kontrolované štátnou mocou.

Z hľadiska dejín štátu a práva možno ako dôležitejšie vybrať nasledujúce Triggerove závery o ekonomike skúmaných raných civilizácií:

- ✚ v raných civilizáciách koexistovali tri základné formy vlastníctva poľnohospodárskej pôdy, a to 1) kolektívne vlastníctvo pôdy (jeho subjektom boli rôzne miestne príbuzenské či susedské komunity, ktoré sa v slovenskej historiografii zvyknú označovať ako občiny), 2) vlastníctvo pôdy panovníkom a rôznymi štátnymi a kultovými in-

štitúciami, a 3) súkromné vlastníctvo pôdy. Podľa Triggerových zistení, v jednotlivých raných civilizáciách boli uvedené formy rozšírené v odlišnom rozsahu. Napríklad v Mezopotámii, Egypte, Mexickom údolí, ako aj u Inkov bolo značne rozšírené (resp. postupne sa rozširovalo) vlastníctvo pôdy štátom, resp. jeho hlavou a inštitúciami. Súkromné vlastníctvo pôdy sa v najväčšej miere spomedzi skúmaných raných civilizácií rozvinulo v Mezopotámii, hoci tamjšou hlavnou formou bolo vlastníctvo pôdy panovníckymi palácami a chrámami, čo reflektovalo heterarchický charakter mezopotámskeho politického systému (t.j. určitú horizontálnu del'bu moci). Za zmienku stoja aj ďalšie Triggerove zistenia o vlastníctve pôdy v raných civilizáciách: kolektívne vlastníctvo pôdy nemožno univerzálne považovať za historicky najstaršiu formu tohto vlastníctva; to, že vlastníctvo pôdy sa vyvíjalo unilineárne od kolektívneho cez inštitucionálne k súkromnému, nie je možné dokázať; nemožno univerzálne tvrdiť, že súkromné vlastníctvo uspokojovalo materiálne záujmy elít efektívnejšie ako inštitucionálne vlastníctvo alebo odčerpávanie časti výnosov z kolektívne vlastnenej pôdy, resp. sa zdá, že tieto záujmy v dostačujúcom rozsahu uspokojovali výnosy z inštitucionálne a (v menšej miere aj) kolektívne vlastnenej pôdy, s čím môže súvisieť slabší rozvoj súkromného vlastníctva pôdy v raných civilizáciách; neexistuje explicitná korelácia medzi formami pôdneho vlastníctva a teritoriálnou formou štátu, ani hustotou jeho populácie; pretrvávajúce, prípadne len postupné zatlačanie do úzadia kolektívneho vlastníctva pôdy súviselo s relatívnou ekonomickou efektívnosťou tohto vlastníctva a so sociálnou organizáciou raných civilizácií, ktorej súčasťou zostali aj po vzniku tried/štátu genokratické štruktúry [t.j. určité komunity, ktorých členov spájali väzby osobnej i susedskej (spoločné bydlisko) povahy];

- ✚ dane platené v naturáliách či nemonetárnych výmenných ekvivalentoch a vyberané prostredníctvom prepracovaných administratívnych mechanizmov boli v raných civilizáciách v zásade najvýznamnejším zdrojom príjmov štátu, resp. jeho elity;

- ✚ v raných civilizáciách sa privilegovanosť elít v politickom a ekonomickom zmysle a ich celková nadradenosť nad obyčajným obyvateľstvom špecificky manifestovala, ako aj upevňovala na základe tzv. *okázalej spotreby* (orig. conspicuous consumption). Hoci na prvý pohľad išlo o inštitúciu ekonomického charakteru – o spotrebu hmotných statkov, jej význam bol metaekonomický: tzv. okázali spotrebitelia, ktorými boli prevažne elity, z času na čas (napr. pri nábožen-

ských slávnostiach) verejne, t.j. *pred zrakom radového obyvateľstva*, vynakladali *v jeho prospech* vlastné ekonomické prostriedky, napríklad ho obdarúvali potravinami či inými hodnotnými vecami, a prípadne aj vzácnymi vecami, ktoré mu bežne neboli dostupné, pričom sa ho usilovali nielen „ohromiť“ svojou štedrosťou, t.j. svojím majetkom, ale si aj získať jeho obdiv a vďačnosť, a tak aj jeho poslušnosť. Zámožnosť elít, ktorá im – na rozdiel od obyčajných ľudí – umožňovala podeliť sa so svojím bohatstvom so širšou verejnosťou, elity zreteľne a kvalitatívne odlišovala od radového obyvateľstva, resp. im v jeho očiach prepožičiavala istú výnimočnosť, ktorá mohla prispieť k pomernej ochote masy radového obyvateľstva znášať nadvládu málopočetnej elity.

Posledná – tretia sekcia jadra Triggerovej knihy, nazvaná *Kognitívne a symbolické aspekty*, je zložená z ôsmich analytických kapitol (kapitola 19 – Koncepcie nadprirodzena; kapitola 20 – Kozmológia a kozmogónia; kapitola 21 – Kult; kapitola 22 – Kňazi, slávnosti a politika nadprirodzeného; kapitola 23 – Jednotlivec v rámci vesmíru; kapitola 24 – Elitné umenie a architektúra; kapitola 25 – Písomníctvo a špecializované poznanie; kapitola 26 – Hodnoty a osobné aspirácie) a záverečnej syntetickej kapitoly (kapitola 27 – Kultúrne konštanty a premenné).

Tematika tejto sekcie súvisí s mentalitami, reliégiami a kultúrou (najmä imateriálnou) raných civilizácií, ktorých výskum je náročnejší ako výskum ich sociálnej, ekonomickej, politickej či vojenskej organizácie a podobne. Predpokladá totiž pokúsiť sa pochopiť myšlienkový svet príslušníkov raných civilizácií, ich celkové „videnia sveta“, predstavy o podstate a fungovaní vesmíru, pozemského sveta, prírody, ľudskej spoločnosti či rodiny, ich nazeranie na úlohu človeka „vo vzťahu k bohom“ a podobne, čo je vzhľadom na nepriamy charakter prameňov a ich neúplnosť, ako aj na možnosť ich variantných, no pritom potenciálne rovnako správnych interpretácií veľmi obtiažne. Preto treba oceniť, že Trigger pristúpil k úlohe preskúmať kognitívne a symbolické aspekty raných civilizácií veľmi dôsledne, komplexne a so snahou o vlastný pohľad, v súvislosti s čím podrobil presvedčivej kritike názory rôznych bádateľov, a to napríklad aj M. Eliadeho, medzinárodne uznávanej autority v odbore religionistiky. Pre naše potreby je zaujímavé napríklad Triggerovo odmietnutie tézy, že v raných civilizáciách existovali otvorené boje o moc medzi kňazstvom a sekulárnymi autoritami štátu.

V oblasti náboženstva a symbolizmu sa podľa Triggerových zistení skúmané rané civilizácie síce v detailoch značne líšili, no v podstatných ohľadoch výrazne podobali: „Zdá sa, že [v raných civilizáciách] existovala iba jedna hlavná predstava ako zaobchádzať s nadprirodzenom. Mala ďaleko k tomu byť epifenomenálnou reflexiou kultúry vo význame adaptačného systému; skôr sa zdá, že išlo o konvergentný výsledok reflexie toho, ako triedne spoločnosti slúžili praktickým potrebám svojich príslušníkov. V raných civilizáciách náboženstvo nebolo len miestom produkcie symbolizmu, ale aj hlavným sprostredkovateľom živých diskusií a debát o politických záležitostiach.“¹⁶

Pozoruhodnou spoločnou črtou náboženského svetonázoru raných civilizácií bola predstava, že bohovia potrebujú určitú pomoc ľudí, ktorú im tí majú poskytovať prinášaním obetí, pričom pravidelné prinášanie obetí bohom, v niektorých prípadoch (napr. u Aztékov a Mayov) aj ľudských, sa stalo významnou funkciou, ba prípadne až akýmsi „posvätným poslaním“ štátu v raných civilizáciách. Trigger k tomu zaujímavovo dopĺňa, že všetky rané civilizácie nazerali na (povinné) prinášanie obetí, resp. „pomáhanie“ bohom ľuďmi ako na obdobu nevyhnutnej povinnosti obyvateľov platiť dane štátu; v ich chápaní obyvatelia museli platiť štátu (resp. panovníkovi) dane, aby tak kompenzovali služby, ktoré im preukazoval, a rovnako tak museli platiť aj bohom za ich služby, ktoré by im inak bohovia prestali poskytovať. Najdôležitejšou službou, ktorú bohovia mali poskytovať ľuďom, bolo udržiavanie existencie a zabezpečovanie normálneho „chodu“ pozemského sveta ľudí, ako aj celého vesmíru, realizáciu nadprirodzených aktivít. Pritom je pozoruhodné, že nielen ľudia boli odkázaní na pomoc (služby) bohov, ale aj samotní bohovia potrebovali podporu ľudí, resp. potrebovali pre seba obeť prinášané ľuďmi ako akúsi nadprirodzenú „výživu“. Možno tak povedať, že v predstavách príslušníkov raných civilizácií svet bohov existenčne závisel od sveta ľudí *et vice versa*.

„Pomáhanie bohom“ organizovali nábožensky vzdelané elity raných civilizácií, čo v očiach radového obyvateľstva nielen zvyšovalo ich prestíž, ale aj podporovalo ich faktickú moc nad ním – „pomáhanie bohom“ sa dalo prezentovať ako činnosť vykonávaná elitou – ako jedinou na to spôsobilou zložkou spoločnosti – *v prospech spoločnosti ako celku*, od čoho sa

¹⁶ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 650. ISBN 0-521-82245-9.

odvíjalo právo elity požadovať od masy radového obyvateľstva „spolu-prácu“, t.j. poslušnosť.

K práve uvedenému možno doplniť, že Triggerove zistenia o celkovom vzťahu elít a radového obyvateľstva raných civilizácií, ku ktorým dospel v priebehu svojej knihy, *grosso modo* zodpovedajú príslušným záverom marxistickej historiografie; Trigger však tento vzťah nezjednodušuje na úroveň triviálnej, ideologicky podfarbenej tézy o vykorisťovaní radového obyvateľstva elitou (hoci, na druhej strane, nespochybňuje, že vykorisťovanie bolo v určitých podobách v raných civilizáciách prítomné) a interpretuje ho skôr ako istú formu *kooperácie* elity a radového obyvateľstva, ktorá prinášala výhody pre obe strany. Elita, aj vzhľadom na svoju málopočetnosť, nemohla, ak si chcela udržať svoju reálnu moc, radové obyvateľstvo iba „bezbreho vykorisťovať“, ale mu aj musela kompenzovať to, čo od neho dostávala (výsledky práce, dane, zúčastňovanie sa vojen a pod.), pričom táto kompenzácia mala dve formy – reálnu (napr. potravinové dávky) a symbolickú (zabezpečovanie priazne a pomoci bohov, teda určitého nadprirodzeného prospechu pre celý štát). To elity raných civilizácií, a osobitne ich panovníkov stávalo viac do pozície akýchsi správcov, manažérov či hospodárov spoločnosti než despotov vykonávajúcich moc svojvoľne, neobmedzene a len vo svoj prospech.¹⁷

Záverečná časť knihy *Porozumieť raným civilizáciám* je nazvaná *Diskusia* a je zložená z dvoch syntetických kapitol – Kultúra a zmysel (kapitola 28) a Záver (kapitola 29). Trigger v týchto kapitolách nielen zhrnul poznatky, ku ktorým dospel v jadre svojej knihy, ale ich aj ďalej rozvinul, a to aj v určitých teoretických a filozofických kontextoch. Z hľadiska dejín štátu a práva je povšimnutiahodným Triggerovo zistenie, že všetky skúmané, podstatné prvky raných civilizácií, teda aj ich štátne organizácie a práva, sa súčasne vyznačovali jedinečnými aj podobnými konkrétnymi znakmi. Uspokojivo vysvetliť tieto diferencie a similarity nie je, pochopiteľne, jednoduché. Ponúka sa, pravdaže, všeobecné vysvetlenie, že diferencie sú výsledkom jedinečných kultúrnych konfigurácií jednotlivých raných civilizácií a similarity zase výsledkom obdobného riešenia obdobných praktických problémov ich príslušníkmi; toto vysvetlenie však určite nestačí, resp. je potrebné ho „rozmeniť na drobné“, t.j. preskúmať pôvod a príčiny konkrétnych podobností a odlišností raných civilizácií,

¹⁷ K tomu pozri vynikajúci výklad o vzniku štátu v Starom svete v diele CHARVÁT, P. *Zrození státu: Prvotní civilizace Starého světa*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Karolinum, 2011. 333 s. ISBN 978-80-246-1682-7.

ako sa o to pokúsil aj Trigger (kapitola 28). Jeho systematické úvahy v tomto smere sú spojené s testovaním určitých teórií o ľudskom myslení, rozhodovaní sa a správaní, o úlohe kultúry pri adaptácii ľudských spoločností na prírodné prostredia, organizácii a fungovaní ľudskej spoločnosti a podobne na empirickom materiáli, ktorý zhromaždil pri svojom výskume raných civilizácií. Tieto úvahy sú zaujímavé a podnetné, no pre ich rozsiahlosť, ako aj preto, že výrazne presahujú okruh tém, na ktoré sa zvyčajne sústreďujú historici štátu a práva, ich tu nebudeme reprodukovat'.

Záver

Na mnohých miestach predchádzajúceho textu mohol čitateľ nájsť rôzne čiastkové, či už teoreticko-metodologické alebo faktografické poznatky, užitočné a podnetné pre výskum v rámci vedy dejín štátu a práva. V tejto záverečnej časti textu súhrnne uvedieme, v čom najmä vidíme prínos Triggerovej knihy pre vedu dejín štátu a práva.

Slovenskí (a podobne napríklad českí) bádatelia pôsobiaci v odbore dejín štátu a práva do roku 1989 nachádzali, alebo, lepšie povedané, museli nachádzať teoretické východiská pre svoje výskumy a interpretácie v marxizme, hoci jeho tézy sa, ako je známe, v spoločensko-vednej výskumnej praxi neuplatňovali vždy konzekventne. S opustením marxizmu po roku 1989 však neprišlo k jeho nahradeniu nejakou novou koherentnou teóriou dejín štátu a práva (taká však neexistuje ani v krajinách, ktoré nepatrili k socialistickému bloku), a nedá sa tiež hovoriť o tom, že by slovenská právnohistorická veda intenzívnejšie zohľadňovala recentne značný teoreticko-metodologický rozvoj svojej „sesterskej“ disciplíny – historickej vedy, nehovoriac už o prebratí nanajvýš užitočných, rigorózných poznatkov modernej archeológie, etnológie či kultúrnej a sociálnej antropológie, ktoré sú slovenským historikom štátu a práva prakticky úplne neznáme. Vzhľadom na práve uvedenú skutočnosť možno za prvý, zásadne dôležitý prínos knihy *Porozumieť raným civilizáciám* pre historika štátu a práva považovať v nej obsiahnutý solídny a kritický prehľad u nás prevažne neznámych, interdisciplinárnych vedeckých diel a názorov, teoretických problémov a ich riešení, ako aj starších a novších medzinárodných spoločenskovedných diskusií o rôznych, pre odbor dejín štátu a práva relevantných otázkach.

Tieto otázky svojím významom presahujú horizont raných civilizácií. Vynárajú sa v súvislosti s rôznymi dôležitými sociálno-historickými javmi, akými sú napríklad sociálna stratifikácia, nerovnoprávnosť ľudí (oso-

bitne muža a ženy), ako aj celých sociálnych vrstiev či skupín, relatívne stabilná koexistencia (zjednodušene povedané) úzkej skupiny vládnucej elít a masy ovládaných, štátotvorný proces, rôznorodosť formy štátu, prepracovanosť (t.j. nie „živelnosť“) mechanizmov výkonu moci, ktorá však nemusí byť synonymom ich efektívnosti, legitimita vyjadrená určitou ucelenou ideovou koncepciou ako nevyhnutný predpoklad existencie akéhokoľvek spoločenského poriadku, monopolizácia tvorby a uplatňovania práva štátom (alebo aspoň zreteľná tendencia k nej), atď. Znejú napríklad takto: Na základe akých sociálnych štruktúr, politických a ekonomických inštitúcií a administratívnych mechanizmov môže/musí fungovať politický systém určitého typu a pomocou akých ideových koncepcií môže/musí byť legitimizovaný, aby ho široké vrstvy obyvateľstva dlhodobšie akceptovali? Aké stratégie môžu/musia využívať hlavy štátov a ich elity na legitimizáciu, ako aj faktickú stabilizáciu svojho nadradeného spoločenského postavenia, typicky privilegovaného najmä v ekonomickom a politickom zmysle? Aké príčiny a podoby môže mať nerovnoprávnosť ľudí? Aká je úloha práva pri udržiavaní existencie a „chodu“ určitého spoločenského poriadku, ako právo stabilizuje nadradenú sociálnu pozíciu elity a spoločenské vzťahy vyznačujúce sa nerovnoprávnosťou ich účastníkov, a podobne? Čo môže byť zdrojom legitimity právneho poriadku, resp. ako môže štátna moc presvedčiť obyvateľstvo o tom, že právny poriadok, ktorým sa má riadiť, je „dobrý“, správny a spravodlivý? Čo je predpokladom efektívneho pôsobenia práva v spoločnosti?; je napríklad v každej spoločnosti nevyhnutné, aby právnu normu sankcionovala štátna moc, alebo môže právo existovať aj bez štátu?

Ďalej sa žiada osobitne zdôrazniť (a oceniť), že vo vyššie spomenutom prehľade nechýba ani priblíženie riešení „veľkých“ spoločenskovedných otázok vo svetovej vede, ku ktorým možno zaradiť napríklad nasledujúce otázky: Je vôbec možné vedecky porovnávať kultúry sveta? Existujú/neexistujú štrukturálne podobnosti medzi kultúrami sveta? Prebieha sociálna evolúcia v globálnej perspektíve unilineárne alebo multilineárne? Ako, resp. v akej miere ovplyvňujú environmentálne, biologické, sociálne a kultúrne faktory myslenie a správanie sa jednotlivcov či skupín jednotlivcov, ako aj usporiadanie ľudských spoločností? Je možné uspokojivo vysvetliť vznik, pretrvávanie, vývoj či konkrétne formy a obsahy rôznych, takpovediac stavebných prvkov ľudských spoločností, napríklad ekonomickej nerovnosti, rodiny, štátnej organizácie, práva alebo náboženstva? Ako vznikajú mocenské vzťahy, čo umožňuje účinný výkon verejnej moci v spoločnosti? Toto priblíženie je dôležité tým viac, že v na-

šom akademickom prostredí sa „veľké“ otázky často neriešia, a to z viacerých, nie celkom presvedčivých dôvodov:

Po prvé, riešenie týchto otázok sa niekedy považuje za neplodné „teoretizovanie“, odtrhnuté od empirickej historickej/sociálnej reality, či za posun z objektívnej (t.j. vedeckej) do subjektívnej (t.j. nevedeckej, špekulatívnej) roviny. Tento pohľad môže mať do istej miery svoje opodstatnenie, keďže niektoré teórie, napríklad predstava o vzniku štátu na báze akejsi „spoločenskej zmluvy“, nezodpovedajú realite historického vývoja, prípadne sú veľmi ťažko zrozumiteľné (a tak aj obhájitelné), nepochybne však vyplýva aj z tradičnej nechuti mnohých slovenských sociálnych vedcov, a osobitne historikov riešiť „veľké“ teoretické otázky, resp. z ich preferencie pozitívizmu vo význame „hromadenia faktov“ pred teoretickými diskusiami.

Po druhé, tvrdí sa, že riešiť „veľké“ otázky je vlastne zbytočné, pretože sa pritom údajne stráca čas skúmaním skutočností, ktoré sú evidentné či v spoločnosti prirodzene dané (napríklad to, že rôzne svetové kultúry sa podobali/podobajú i odlišovali/odlišujú zároveň, je údajne zrejmé, a netreba to dokazovať; sociálne triedy, štát, majetková diferenciácia obyvateľstva a i., ktoré existujú v určitej spoločnosti, sa chápu ako akási danosť, ktorej vznik, vraj, netreba bližšie skúmať, a podobne).

Po tretie, na riešenie „veľkých“ otázok sa nazerá ako na problém, ktorý presahuje možnosti sociálnych vied, resp. vyžaduje interdisciplinárny prístup a zapojenie prírodných vied, na čo však sociálni vedci v zásade nemajú dostatočnú kompetenciu. Podľa nášho názoru však aj napriek riziku nie celkom adekvátneho narábania s poznatkami vedy, ktorá nie je domovským odborom bádateľa, a celkovej náročnosti s tým spojenej, je potrebné pokúšať sa bádať interdisciplinárne. V histórii a právnej histórii sa tak možno do značnej miery vyhnúť prezentovaniu minulosti formou „rozprávania príbehov“, ktorá bola – ako povrchná a beletriu (t.j. nie vedecký text) pripomínajúca – v 20. storočí právom kritizovaná, napríklad francúzskymi historikmi z vedeckej školy *Annales*.

Ďalším významným prínosom knihy a podnetnou inšpiráciou pre výskumy minulých spoločností je *stricto sensu* vedecký, o objektivitu a komplexnosť sa usilujúci, ako aj výrazne „deideologizovaný“ spôsob, ktorým Trigger stanovil predmet svojho vedeckého bádania. Trigger predovšetkým odmietol pristupovať k raným civilizáciám z pozície nejakej apriórnej teórie či modelu, čím sa vyhol riziku prispôsobovania empirických faktov vopred danej interpretačnej schéme. Jeho vymedzenie ranej

civilizácie, ako aj závery o podobnostiach a odlišnostiach raných civilizácií majú potom zväčša charakter empirických generalizácií, čo im prepožičiava dostatočnú hodnovernosť. Konfrontáciou s empirickou realitou raných civilizácií Trigger samostatne riešil aj „veľké“ spoločenskovedné otázky, o.i. pôvod (príčiny) konkrétnych podobností a rozdielov raných civilizácií, hoci tu sa nevyhol (a vlastne asi ani nemohol vyhnúť) aj istež dávke špekulatívnosti. Osobitný teoreticko-metodologický prínos knihy vidíme v Triggerovom kvalifikovanom používaní komparatívnej metódy.

Last but not least je prínosom knihy *Porozumieť raným civilizáciám* veľmi bohatá a ucelená báza prevažne aktuálnych, avšak v našom akademickom prostredí len sčasti známych poznatkov o skúmaných raných civilizáciách, ktoré by sa spolu s jej zaujímavými a do veľkej miery objavnými zisteniami a závermi mohli využiť ako vo vedecko-výskumnej činnosti, tak aj vo vysokoškolskom didaktickom procese, a to nielen na filozofických, ale aj právnických fakultách.

Zoznam bibliografických odkazov

- DUVE, Th. Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive. *Rechtsgeschichte – Legal History* [online]. 2012, s. 18-71 [cit. 2014-05-18]. Heft Nr. 20. ISSN 2195-9617. Dostupné na: http://data.rg.mpg.de/rechtsgeschichte/rg20_018duve.pdf.
- FIKENTSCHER, W. *Law and Anthropology: Outlines, Issues, and Suggestions*. 1. Aufl. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 2009. 512 s. ISBN 978-3-7696-0977-6.
- CHARVÁT, P. *Zrození státu: Prvotní civilizace Starého světa*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Karolinum, 2011. 333 s. ISBN 978-80-246-1682-7.
- KANOVSKÝ, M. *Kultúrna a sociálna antropológia: Osobnosti a teórie*. 1. vyd. Bratislava: Chronos, 2004. 249 s. ISBN 80-89027-10-5.
- PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010. 248 s. ISBN 978-80-7160-288-0.
- TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 757 s. ISBN 0-521-82245-9.

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
peter.vysny@post.sk